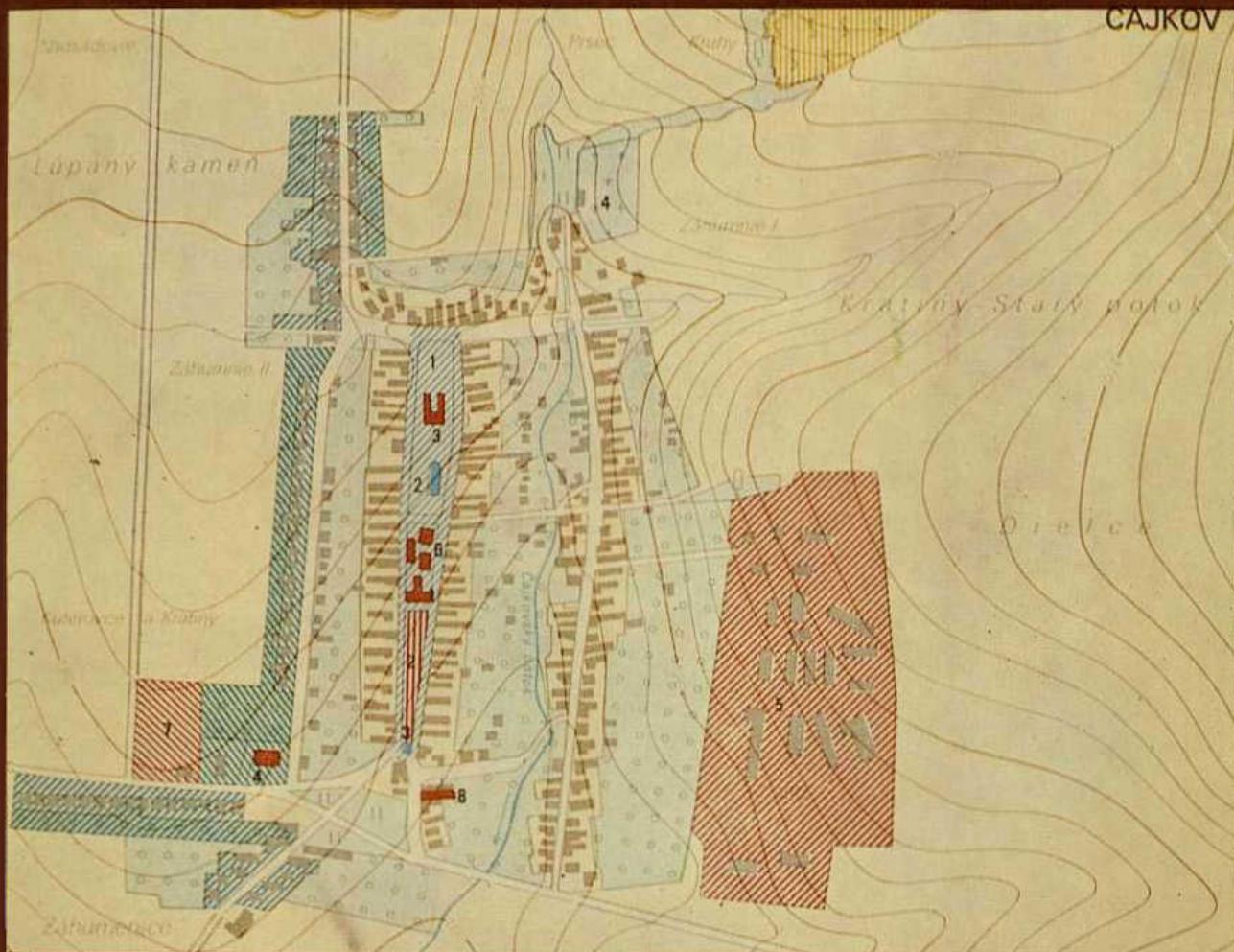

I

35/1987

Slovenský národopis

Staré centrá a dominanty

- 1 náves s pažifou
- 2 r. k. kostol z r. 1775-79
- 3 kaplnka
- 4 cintorín

Výstavba po r. 1948

- po r. 1948
- po r. 1970

Nové centrá a dominanty

- 1 budova MNV
- 2 park
- 3 škôlka a jasle
- 4 škola
- 5 dvor JRD
- 6 obchod a pohostinstvo
- 7 športové ihrisko
- 8 pekárstvo

Rekreačné miesta

- vinohrady a vinohradnícke pivnice
- polovnícky revír

Na obálke: 1. strana: Staré a nové centrá v obci Čajkov, okr. Levice, v roku 1970.
Etnografický atlas Slovenska, autor: S. Kovačevičová
4. strana: Nová výstavba po r. 1960. Čajkov, okr. Levice
K článku S. Kovačevičovej: Etnografické aspekty súčasného urbanizmu vidieckych sídiel Slovenska

HLAVNÁ REDAKTORKA
Božena Filová

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA

Ján Botík, Soňa Burlasová, Václav Frolec, Viera Gašparíková, Emília Horváthová, Soňa Kovačevičová, Igor Krištek, Milan Leščák, Ján Michálek, Ján Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera Nosáľová, Antonín Robek, Peter Slavkovský, Viera Urbancová

I

35/1987

**Slovenský
národopis**

ČASOPIS SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

VEDA

VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

BRATISLAVA

Slovenský národopis

I

35/1987

OBSAH

ŠTÚDIE

- Botík, Ján: Encyklopédia národopisu Slovenska
Plicková, Ester: Ludová kultúra ako inšpiračný zdroj súčasného slovenského profesionálneho výtvarného umenia
Kovačevičová, Soňa: Etnografické aspekty súčasného urbanizmu viaciekých sídiel Slovenska

MATERIÁLY

- Podoba, Juraj: Modifikácie modelu tradičného obydlia slovenskej dediny v 20. storočí
Stoličná, Rastislava: Tendencie zmien v stravovaní dedinského obyvateľstva Slovenska po druhej svetovej vojne
Krekovičová, Eva: Časovo-priestorová dynamika spevnosti slovenskej dediny po druhej svetovej vojne
Palíčková — Pátková, Jarmila: Ludová výroba na Slovensku a jej vývinové tendencie v rokoch 1945 — 1985
Danglová, Oľga: K otázkam výtvarnej aktivity súčasnej slovenskej dediny

SÚČASNÍ NOSITELIA A TVORCOVIA HODNÔT LUDOVÝCH UMELECKÝCH TRADÍCIÍ

- Dúžek, Stanislav: Ján Gaško — život a formovanie ludového tanecníka

DISKUSIA

- Leščák, Milan — Beňušková, Zuzana: Inštitucionalizované formy

obradovej kultúry a sviatkowania v súčasnom dedinskom prostredí 191

ROZHLADY

- Zdravica k jubileu Eleny Prandovej (Milan Leščák) 226
Mikulášovi Mušinkovi k päťdesiatinám (Viera Gašparíková) 226
Inžinier so srdcom etnografa. Viliam Gruska päťdesiatročný (Arne B. Mann) 228
Seminár „Ludová kultúra v socialistickej súčasnosti V.“ (Zuzana Beňušková) 231
Seminár Subkomisie pre obyčaje MKKKB (Eleonóra Klepáčová) 232

RECENZIE A REFERÁTY

- Zlatá podkova, zlaté pero, zlatý vlas, I.—II. (Jaromír Ječh) 235
Andrej Polonec, Ján Geryk, Miloš Jurkovič (Zuzana Beňušková) 236
Paládi-Kovács, Attila: A Bakóság és népe (Magdaléna Paríková) 237
I. M. Balassa: A parastház évszázadai (Soňa Švecová) 238
M. M. Pazjak: Ukrainski pryslivija ta prykazky (Mikuláš Mušinka) 239

132

150

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

- Ботик, Ян: Энциклопедия этнографии Словакии 5
Пликова, Эстер: Народная культура как источник инспирации современного словацкого профессионального изобразительного искусства 22
Ковачевичова, Соња: Этнографические аспекты современного урбанизма сельских населенных пунктов Словакии 54

МАТЕРИАЛЫ

- Подоба, Юрай: Модификации модели традиционного жилища словацкой деревни в 20 веке
 Столична, Растилава: Тенденции изменений в питании деревенского населения Словакии после второй мировой войны
 Крековичова, Эва: Временно-пространственная динамика певучести словацкой деревни после второй мировой войны
 Паличкова — Паткова, Ярмила: Народное производство в Словакии и тенденции его развития в период 1945—1985 гг.
 Данглова, Ольга: К вопросам изобразительной деятельности современной словацкой деревни

СОВРЕМЕННЫЕ СОЗДАТЕЛИ И НОСИТЕЛИ ЦЕННОСТЕЙ НАРОДНЫХ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТРАДИЦИЙ

- Дужек, Станислав: Ян Гашко — жизнь и формирование народного танцера

ДИСКУССИЯ

- Лешчак, Милан — Бенюшкова, Зузана: Институциональные виды обрядовой культуры и празднования в современной деревенской среде

ОБЗОРЫ

- Поздравление к юбилею Элены Прандовой
 К пятидесятилетию Николая Мушинки Вильям Груска пятидесятилетним (Арне Б. Манн)
 Семинар «Народная культура в социалистической современности V.» (Зузана Бенюшкова)
 Семинар Субкомиссии по обычаям МККБ (Элеонора Клепачова)

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ

INHALT

STUDIEN

- Botík, Ján: Ethnographische Enzyklopädie der Slowakei
 Plicková, Ester: Die Volkskultur als Inspirationsquelle der derzeitigen professionellen darstellenden Kunst in der Slowakei

	Kovačevičová, Soňa: Die ethnographischen Aspekte des gegenwärtigen Urbanismus der ländlichen Siedlungen in der Slowakei	54
	MATERIALIEN	
72	Podoba, Juraj: Die Modifizierung des Modells der traditionellen Behausung in der slowakischen Dorf im 20. Jahrhundert	72
105	Stoličná, Rastislava: Die Tendenzen der Veränderungen in der Verköstigung der Dorfbevölkerung in der Slowakei nach dem zweiten Weltkrieg	91
132	Krekovičová, Eva: Die zeitlich-räumliche Dynamik der Musikalität des slowakischen Dorfes nach dem zweiten Weltkrieg	105
150	Paličková — Pátková, Jarmila: Die volkstümliche Fertigung und ihre Entwicklungstendenzen in den J. 1945—1985	132
174	Danglová, Olga: Zur Problematik der bildnerischen Aktivität des gegenwärtigen Dorfes in der Slowakei	150
	DIE GEGENWÄRTIGEN SCHÖPFER UND TRÄGER DER WERTE DER KUNSTTRADITIONEN DES VOLKES	
191	Dúžek, Stanislav: Ján Gaško — Leben und Entwicklung eines volkstümlichen Tänzers	174
226	DISKUSSION	
228	Leščák, Milan — Beňušková, Zuzana: Institutionelle Formen der Zeremoniellenkultur und Festbrauchtum im derzeitigen Dorfmilieu	191
231		
232	RUNDSCHAU	
	Gruß zum Jubiläum von Elena Prandová	226
	Zum fünfzigsten Geburtstag von Mikuláš Mušinka	226
	Viliam Gruska ist fünfzigjährig (Arne B. Mann)	228
	Seminar „Die Volkskultur in der sozialistischen Gegenwart V.“ (Zuzana Beňušková)	231
5	Seminar der Subkommission für Bräuche IKKKB (Eleonóra Klepáčová)	232
22	BÜCHERBESPRECHUNGEN UND REFERATE	

CONTENTS**ARTICLES**

- Botík, Ján: Encyclopaedia of ethnography in Slovakia
Plicková, Ester: Folk culture as an inspiration source of the recent Slovak professional creative art .
Kovačevičová, Soňa: Ethnographical aspects of the present-day urbanism of rural settlements of Slovakia

MATERIALS

- Podoba, Juraj: Modification of the model of the traditional dwelling of Slovak village in the 20th century
Stoličná, Rastislava: The trends of changes in food of the village inhabitants in Slovakia after World War II
Krekovičová, Eva: Time and space dynamics of singing character of the Slovak village after World War II
Palicková — Pátková, Jarmila: Folk production in Slovakia and its trends of development within the years 1945—1985
Danglová, Oľga: To the questions of creative activity of the present-day Slovak village

THE PRESENT-DAY CREATORS AND REPRESENTATIVES OF THE VALUES OF FOLK ARTISTIC TRADITION

- 5 Dúžek, Stanislav: Ján Gaško — the life and formation of folk dancer 174
22 DISCUSSION
Leščák, Milan — Beňušková, Zuzana: Institutional forms of ritual culture and feasts in the present-day rural environment 191

REVIEWS

- To the life jubilee of Elena Prandová (Milan Leščák) 226
72 Mikuláš Mušinka is fifty years old (Viera Gašparíková) 226
91 Viliam Gruska is fifty years old (Arne B. Mann) 228
105 The Seminar called "Folk culture in socialist present times V." (Zuzana Beňušková) 231
132 The Seminar of Subcommission for customs of IKKKB (Eleonóra Klepáčová) 232
150 BOOKREVIEWS AND REPORTS

MODIFIKÁCIA MODELU TRADIČNÉHO OBYDLIA SLOVENSKEJ DEDINY V 20. STOROČÍ

JURAJ PODOBA

Národopisný ústav SAV, Bratislava

Architektonický vývoj našich vidieckych sídiel prebiehal po stáročia v meniacich sa podmienkach, ktoré boli odrazom hospodársko-sociálnych pomerov spoločnosti, stavu rozvoja výrobných sôl a technického pokroku. Bol to postupný, relatívne priamočiary vývoj, kde dochádzalo k nenásilnému prispôsobovaniu sa starších stavebných foriem novým hospodárskym a spoločenským podmienkam života celého lokálneho spoločenstva prenikaním nových prvkov.¹

V súčasnom období nachádzame na Slovensku v zástavbe vidieckych obcí niekoľko stavebných typov obytných domov i hospodárskych stavieb. Odlišujú sa nielen dobou vzniku, použitým stavebným materiálom a stavebnými technikami a konštrukciami, architektonickým a dispozičným riešením, príp. situovaním v rámci dvora i v rámci obce, ale aj rozdielnymi princípmi a okolnostami ich vzniku. „Súčasná skladba architektonických foriem našich obcí charakterizuje veľký skok v spoločenskom vývoji od feudálnych výrobných vzťahov až k socialistickým počas dvoch-troch generácií.“²

V rámci etnografického štúdia tzv. súčasnosti sa riešia aj problémy stavebnej kultúry na súčasnej slovenskej dedine.³ Pozornosť autorov sa sústredila

predovšetkým na otázky povojnovej výstavby a na konfrontáciu hodnôt tradičnej ľudovej architektúry a súčasnej výstavby. Problémy vidieckeho staviteľstva z medzivojnového obdobia sa riešili iba okrajovo. Za prelomový bod vo vývoji vidieckeho staviteľstva sa označuje náhle prerušenie dlhodobej kontinuity tradičných foriem ľudovej stavebnej kultúry, ktoré súvisí s nástupom socialistických premien v našej spoločnosti.⁴ „Po roku 1945, keď sa vytvárajú priažníve možnosti pre individuálne svojpomocné prestavbu vidieka, stavebníci sa snažia uskutočňovať svoje názory, ako aj predstavy predchádzajúcich generácií na priestorovú diferencovanosť domov. Pričom zanechávajú radenie priestorov za sebou, ktoré neumožňovalo ďalšie členenie a prikláňajú sa k radeniu okolo seba a nad sebou, ktoré v nevyvinutej forme poznali aj na vidieku a v hotovej vyvinutej podobe našli v štvorcovom dome malých úradníkov.“⁵

Obdobie po druhej svetovej vojne nesporne znamená zásadný obrat vo vývoji staviteľstva a spôsobu bývania na slovenskom vidieku. Kontinuita tradičných stavebných foriem však bola prerušovaná už v priebehu prvých desaťročí 20. storočia, v niektorých oblastiach

Slovenska so špecifickým hospodárskym a kultúrnym vývojom už koncom 19. storočia,⁶ kedy vplyvom nových hospodárskych a sociálnych podmienok dochádza k narušeniu charakteru tradičnej stavebnej kultúry použitím nových stavebných materiálov a technológií a nových formálnych prvkov. Vzrast životnej úrovne spôsobil zvýšené nároky obyvateľstva na kultúru bývania i reprezentáciu. Nedochádza však k priamej negácii tradičných stavebných form, ale k ich postupnému prerodu, ktorý bol sprevádzaný rozporom a neujasnenosťou princípov v architektonickej tvorbe.⁷ Výrazne sa prejavujú indiferenčné tendencie, prispievajúce k zániku ľudovej architektonickej a stavebnej tradície.⁸ Medzivojnové formy staviteľstva vychádzajú v dedinskem prostredí vo väčšine prípadov z modelu tradičného obydlia, ktorého hlavnými charakteristickými znakmi sú aditívny princíp spájania jednotlivých priestorov v smere pozdĺžnej osi a trojdielna symetrická dispozícia, pričom stredný diel má dominantnú komunikačnú funkciu.⁹ Tieto domové typy označené ako modifikácie modelu tradičného obydlia geneticky vychádzajú z tradičného vidieckeho staviteľstva a majú s ním viacero zhodných znakov, ktoré sú u jednotlivých typov rôznorodo zastúpené. Pokračujú tak v kontinuitnom vývoji tradičnej architektúry, fažko ich však s ňou môžeme stotožňovať.

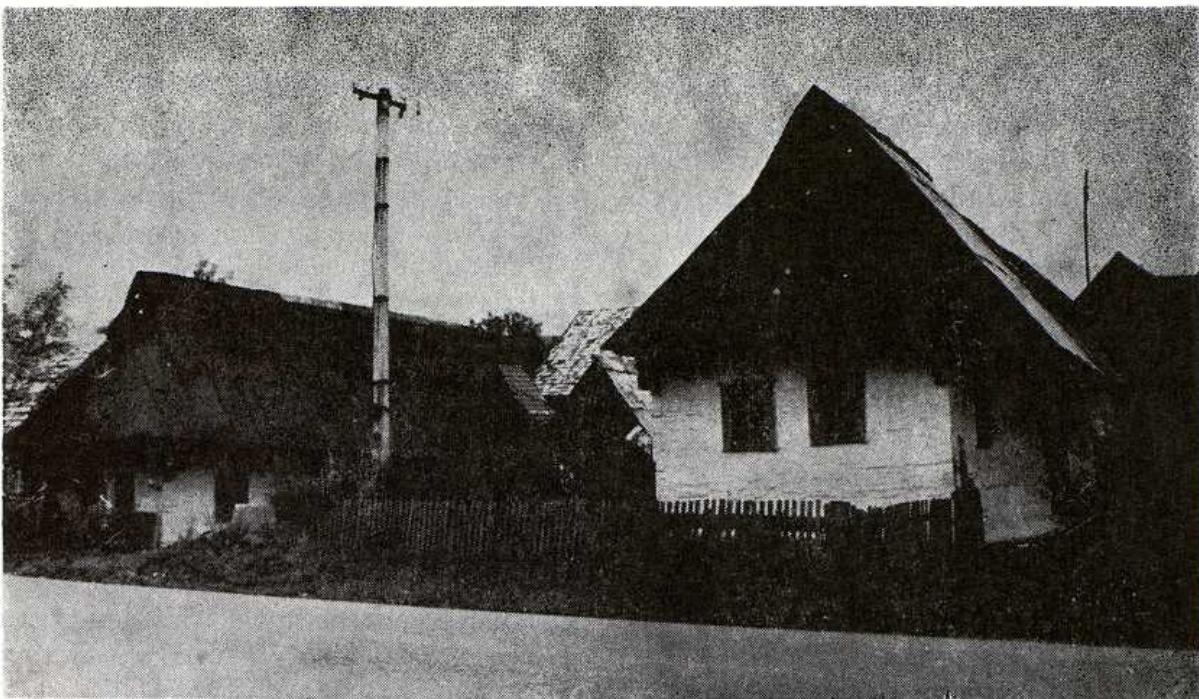
Zlomový prerod v stavebnom vývoji slovenského vidieka nastal po roku 1950, kedy industrializácia a urbanizácia krajinu, tiež socialistická kolektivizácia poľnohospodárstva podnetili stavebný ruch, v rámci ktorého sa uplatňovalo množstvo nových stavebných typov, pričom predlohy pre nové formy vidieckeho bývania sa hľadali v mestskom obydlí.¹⁰ Popri „štvorcoch“ a katalógových typoch sa však v menšej miere nadalej uplatňovali modifikácie modelu tradičného obydlia. Táto vývojová nad-

väznosť bola definitívne ukončená na konci 60. rokov, ktoré všeobecne vo vývoji stavebnej kultúry na slovenskom vidieku znamenajú „základný socializačný prevrat, ktorý už nedáva nijakú nádej existencii komplexu tradičných hodnôt.“¹¹

V zástavbe dnešnej slovenskej dediny teda významné miesto patrí modifikáciám modelu tradičného vidieckeho obydlia, ktoré sa začali objavovať okolo prelomu storočí a doznievali v 50. a 60. rokoch 20. storočia. Toto obdobie prechodu od tradičnej architektúry k súčasným formám vidieckeho obydlia budeme sledovať na príklade obce Liptovské Sliače. V uvedenej lokalite tento proces prebiehal veľmi pozvoľne a dlho, pričom sa vytvorilo niekoľko variantov vývojových stavebných typov.

Do kolektivizácie poľnohospodárstva bolo v obci prevažujúcim zamestnaním kovoříňstvo. Väčšina mužov pracovala v ružomberských papierňach, časť žien a predovšetkým slobodných dievčat pracovala v rybárpolskej textilnej fabrike. Iba niekoľko rodín sa živilo výlučne poľnohospodárstvom, na druhej strane bolo v obci málo bezzemkov. Preto sociálna diferenciácia nebola v minulosti v obci výrazná. V súčasnosti pracuje väčšina obyvateľov v priemyselných podnikoch blízkych i vzdialenejších miest.¹²

Pre stavebné typy geneticky vychádzajúce z tradičného staviteľstva je charakteristické, že väčšinou nenarušujú pôdorysno-genetický typ starých jadier obcí. Aj v nami sledovanej dedine sa výstavba týchto typov sústredovala do jadra. Nové domy sa stavali spočiatku v prielukách radovej zástavby na voľných pozemkoch. V Liptovských Sliačoch od 20. rokov nové domy nadvázovali na staršiu radovú zástavbu, resp. začali vznikať nové ulice v intraviláne na okraji starého jadra. Od začiatku 50. rokov sa stavalo aj na uvoľnených pozemkoch po demolácii star-

*Liptovské Sliače, časť Nižný Sliač, o. Liptovský Mikuláš.
Domy č. 57, 58 predstavujú tradičné trojdielne obydlie z prelomu storočí.*

ších domov, pričom väčšinou dochádzalo k likvidácii spoločných dvorov. Ale aj po roku 1950 sa v mnohých prípadoch budovali v spoločných dvoroch, v prielukách medzi domami alebo na mieste asanovaného objektu. Nevznikali však nové ulice, vytvorené iba z týchto stavebných typov.

Tradičné ľudové obydlie v Liptovských Sliačoch z druhej polovice 19. storočia patrí do oblasti karpatskej drevenej architektúry. Stavebným materiálom obytných i hospodárskych stavieb bolo drevo ihličnatých stromov. Obytné stavby a sýpkы (*sypárne*) boli zrubené, na stodolách (*humnách*) a drevarňach (*cieňach*) sa uplatňovala aj drážková konštrukcia. Polvalbové a sedlové strechy s krovovou konštrukciou boli na obytných domoch pokryté šindľom, na hospodárskych stavbách aj slamou. Doštené štity domov s výzorníkom mali vysoké šindľové ostrešie, pri hrebeni strechy bola väčšinou hálka s kolíkom. Steny domov a sypární boli

omazané blatom a natreté bielym alebo belasým vápenným mliekom. Domy boli bez podmurovky, päty stien boli spevnené *múrikmi* zhotovenými z dreva, hliny a kameňa.

Pre Liptovské Sliače boli charakteristické otvorené spoločné dvory, ktoré boli vo väčšine prípadov tvorené dvojma až štyrmi domami a príslušnými hospodárskymi budovami v jednom alebo dvoch radoch, pričom medzi domami a hospodárskymi budovami boli prieluky. Iba niektorí bohatší gazdovia mali samostatný dvor. V takomto zriedkavom prípade bola „ulica“ oddelená od dvora drevenou bránou. Pred domami pri potoku boli umiestnené *sypárne*. Vo dvore za domami boli pod spoločnou strechou situované *ciele* a maštale. Väčšina gazdov mala jednu *cieňu* a jednu maštaľ. V niektorých prípadoch bolo pod spoločnou strechou združených viacero priestorov: buď v poradí maštaľ — *cieňa* — maštaľ alebo zriedkavejšie *cieňa* — maštaľ — *cieňa*, *cieňa* — maštaľ

Liptovské Sliače, časť Nižný Sliač

Domy č. 64, 65

Dom č. 65, postavený v roku 1878 z kameňa, je najstarším dvojdielnym domom v obci.

— maštaľ a pod. Za maštaľou pri hnojisku sa nachádzali chlievy pre ošípané. Dvor bol uzavretý jednozáčinovou stodolou s pleviencom. Nebolo pravidlom, že počet hospodárskych objektov zodpovedal počtu domov. Často sa stávalo, že niektoré hospodárske stavby využívalo viacero rodín, príp. jeden gazda mohol v jednom dvore vlastniť niekoľko budov.

Dominantným pôdorysným typom bol v druhej polovici 19. storočia v Liptovských Sliačoch trojdelený trojpriestorový dom komorového typu. V izbe, presvetlenej z bočnej strany jedným a z priečelnej strany jedným až dvoma obloktmi, sa nachádzala pec z mištičkových kachličí, do ktorej sa kládlo z pi-

tvora, kde bolo otvorené ohnisko. Na odvod dymu slúžil otvor v povale a štrbinové prieduchy v stene oproti dverám, v lepšom prípade lapač dymu vyvedený na pôjd (tzv. sopúch a slepý koch). Okolo prelomu storočí sa v novostavbách v izbách začali stavať kamenné sporáky (šparhéty), omazané blatom, ktoré celkom vytlačili kachľové i pekárske pece. Podlahy boli z udupanej hliny. Väčšina aktivít obyvateľov domu sa sústredovala do izby. Komora slúžila na uskladnenie niektorých druhov potravín. Pitvor okrem komunikácie tiež splňal niektoré skladowacie funkcie. Okrem toho sa v ňom v lete varilo pre celú rodinu, celoročne iba pre hospodárske zvieratá, zváralo sa

Liptovské Sliače, časť Stredný Sliač

Domy č. 684 zo 60. rokov, dom č. 685 z druhého desaťročia 20. storočia.

v ňom prádlo a pod. Na uskladnenie obilia, šiat, cenných predmetov a aj niektorých druhov potravín slúžili drevené, ojedinele aj murované sypárne.

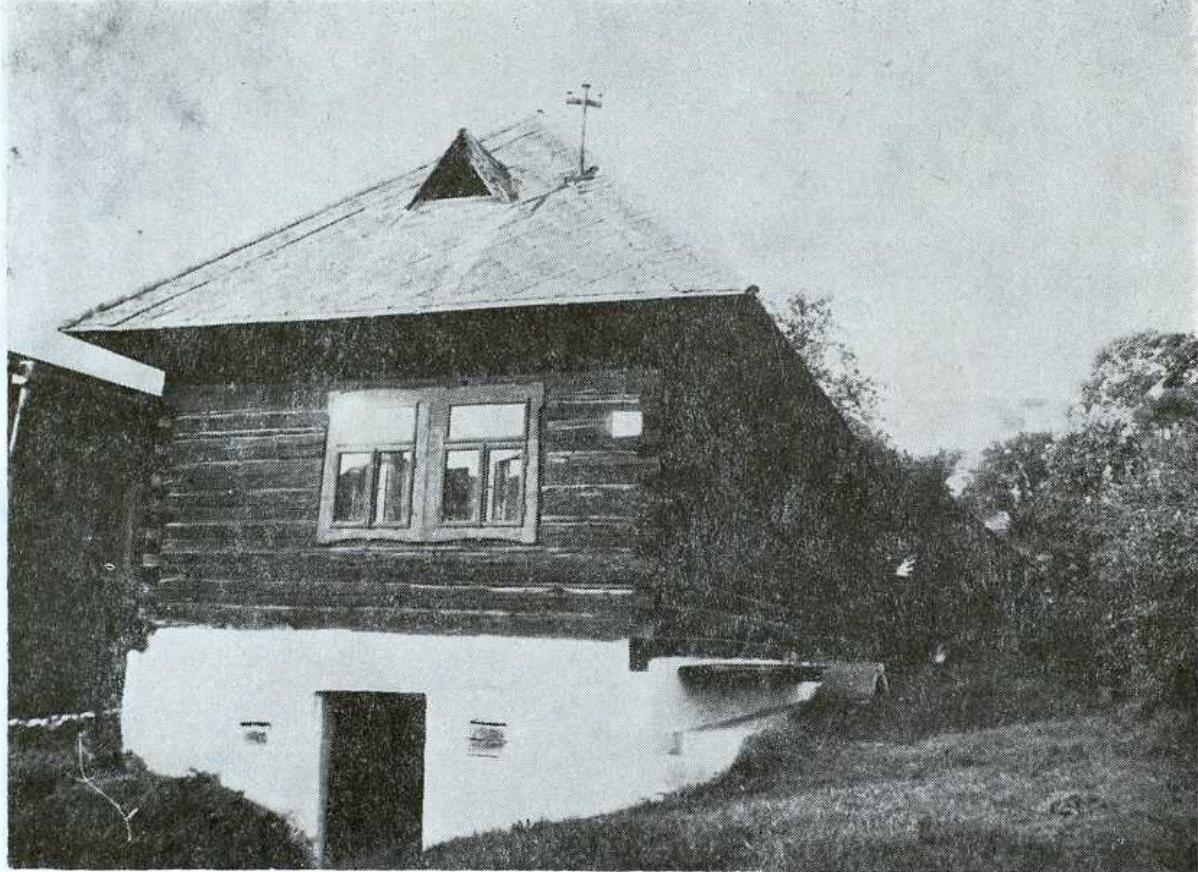
Ako sociálny domový typ sa v Liptovských Sliačoch vyskytoval aj dvojdielny dvoj- až trojpriestorový dom, obývaný väčšinou bezzemkami. Tretí priestor sa vytvoril predelením pitvora alebo izby.

Okolo polovice 19. storočia sa v Liptovských Sliačoch objavuje aj murovaný trojdielny trojpriestorový dom komorového typu.¹³ Tieto domy, tak ako kamenné domy postavené v 20. storočí, boli z tufu, ktorý sa fažil v lome v chotári Vyšného Sliača. Mali klenuté stropy a už aj komíny vyvedené nad strechu. Aj keď boli pôvodne pokryté šindľom, prvé sa v 30. rokoch pokrývali škridlou a u nich najskôr dochádzalo k prestavbe komôr na zadné izby. V 70. rokoch 19. storočia sa v obci objavil dvojdielny murovaný dom (č. d. 65).¹⁴ Murovaná architektúra priniesla mnohé

nové prvky do stavebnej kultúry obce, predovšetkým progres vo vykurovacom systéme a drevené dlážky v izbách. Čiastočne narušila aj architektonickú formu domov valbovými strechami a nikami v priečelnej stene, čo však nebolo pravidlom. (Domy č. 65 a 64 majú polvalbové strechy s vysokým ostreším a nemajú komíny.)

V obci sa objavuje dvojdielny dom, avšak nie u sociálne najnižších vrstiev, ale ako obydlie najbohatších občanov. (Okrem domu č. 65 aj dom č. 1226 mal pôvodne dvojdielnu dispozíciu; dodatočne bola k pitvoru pristavená drevená komora.)

Murovaný dom bol v druhej polovici 19. storočia obydlím najbohatších gazdov a občanov, zaoberejúcich sa obchodom. Preto predstavoval v obci veľmi zriedkavý stavebný typ. Väčší počet murovaných domov sa objavuje až začiatkom 20. storočia, a najmä po prvej svetovej vojne. Až do 30. rokov boli obydlím najbohatších gazdov, navrátil-

Liptovské Sliače, časť Nižný Sliač
Dom č. 101 z roku 1926.

cov z Ameriky, prípadne niektorých tesárov a murárov.

V tradičnom stavitelstve Liptovských Sliačov z druhej polovice 19. storočia sa popri drevených objavujú aj murované obytné domy. Okrem stabilizovaného trojdielného dispozičného typu sa sporadicky vyskytuje aj dvojdielny.¹⁵ Tieto odlišné tendencie sa v stavebnej kultúre obce popri sebe uplatňovali aj v prvých desaťročiach 20. storočia a spôsobili, že stavebný vývoj tejto lokality bol sice veľmi zložitý, ale o to zaujímavejší.

Drevo, zrubená a drážková konštrukcia sa v obci uplatňovali do konca 30. rokov 20. storočia. Obytné stavby sa však v 20. a 30. rokoch stavali z tohto materiálu iba sporadicky. Vývoj u používaných stavebných techník smeroval k zdokonaľovaniu presnosti a kvality te-

sárskej práce, čo sa odrazilo i na vzhľade budov. V prvom desaťročí sa začali trámy otiesávať zo štyroch strán a domy sa postupne prestali omazávať blatom a bieliť. Naďalej sa bielili iba podmurovky, múriky a časť priečelia okolo oblokov, niektoré gazdiné dodnes bielia aj časť steny okolo oblokov na dvorovej strane izieb. Niektoré drevenice postavené v 30. rokoch boli dodatočne bednené vertikálne kladenými doskami. Začiatkom 20. storočia sa už začína používať na drevených domoch podmurovka, spočiatku iba na vyrovnanie terénnych nerovností, neskôr už všeobecne. Podmurovky boli z lomového kameňa, spájaného maltou. Podpivničenie dreveníc z 30. rokov je už z betónu. Od 20. rokov u obytných domov a od 30. rokov aj u hospodárskych stavieb bolo

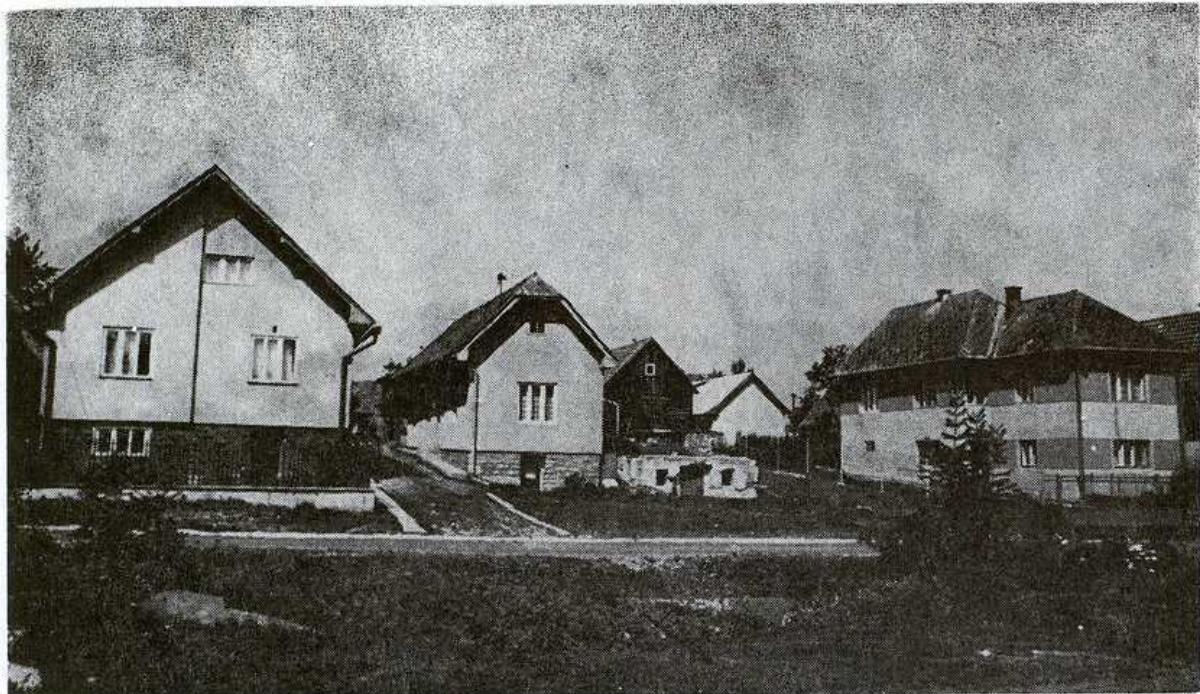

Liptovské Sliače, časť Stredný Sliač
Drevenica č. 787, postavená v 30. rokoch, predstavuje najmladší typ dreveného domu.

drevo čoraz viac vytláčané tvrdými stavebnými materiálmi. V prvých troch desaťročiach sa najviac uplatňoval kameň, v 30. a 40. rokoch aj pálená tehla. Okolo roku 1920 bolo dokonca niekoľko domov postavených z nepálenej tehly. V 50. a 60. rokoch sa stavalo predovšetkým zo škvárobetónových kvádrov, v 60. rokoch aj z pórabetónových kvádrov kombinovaných s tehľou.

U všetkých stavebných typov, ktoré môžeme zaradiť k modifikáciám tradičného staviteľstva, sa uplatňovala krovová konštrukcia krovu. Iba u veľkých stodôl z 30. až 60. rokov, konštrukčne a priestorovo spojených s maštaľou, sa používal stolicový krov. Už v prvom desaťročí 20. storočia sa začínajú objavovať nespalné materiály, ktoré postupne

úplne vytlačili tradičnú krytinu — slamu a šindle. Eternit sa začal používať už pred prvou svetovou vojnou, škridla v 30. rokoch. Od 60. rokov sa ako krytina používa aj plech. V prvých dvoch desaťročiach 20. storočia sa na drevených i murovaných domoch objavujú nové architektonické a výzdobné prvky, ktoré výrazne zmenili charakter architektúry v Liptovských Sliačoch. Bol to prvý výrazný prejav indiferenčných tendencií, smerujúcich k postupnému zániku charakteristických formálnych črt tradičného staviteľstva a jeho lokálnych a regionálnych osobitostí na úkor módnich vplyvov. Na priečeliach niektorých dreveníc sa objavujú združené okná. Všetky majú predsedané sedlové strechy bez ostrešia, zriedkavejšie s úz-

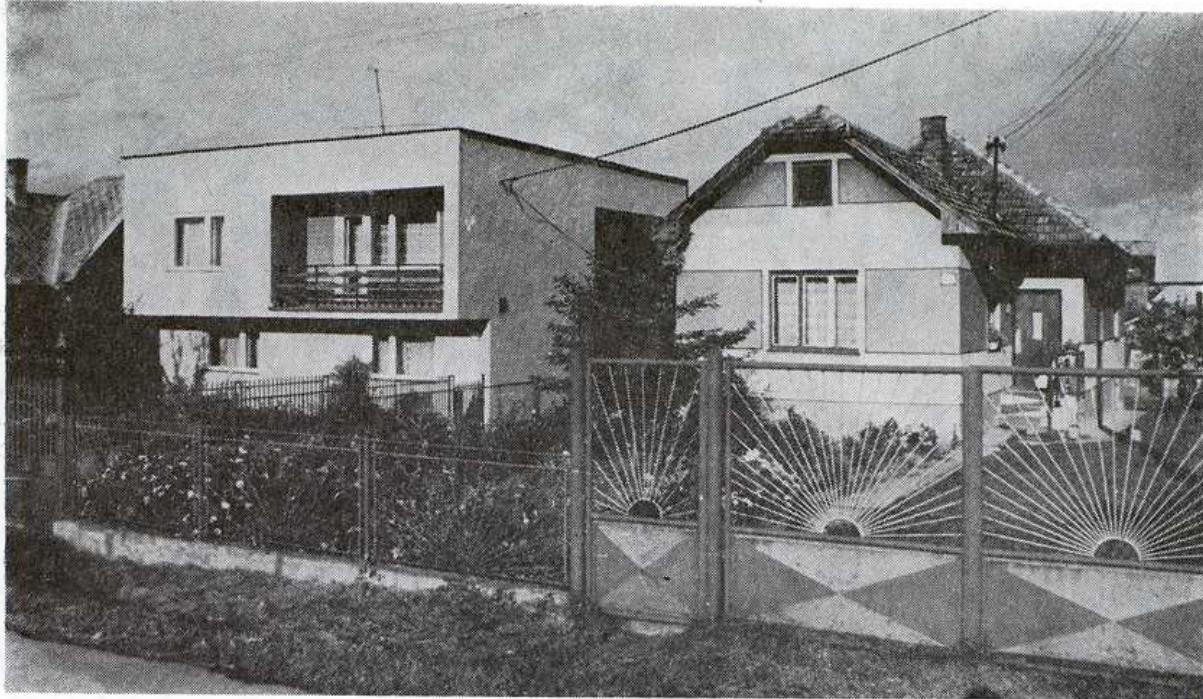
Liptovské Sliače, časť Stredný Sliač

Domy č. 686, 687 zo 60. rokov, dom č. 688 je prestavbou obydlia z medzivojnového obdobia.

kym ostreším z jedného až dvoch radov šindľov alebo škridiel. Murované domy majú v šítach dve okienka, datovanie stavby domu a v priečelnej stene niku (*káplnku*). Skoro všetky domy majú ozdobne vyrezávané okrídlia štítov a vo vrchole štítu ozdobne vyrezávané drevené cifry. Murované domy z uvedeného obdobia majú na priečeliach štukovú výzdobu so slohovými ohlasmi. V 30. rokoch ozdobné prvky z drevených i murovaných domov ustupujú, čiastočne sa zachovávajú iba niky v priečelnej stene. V 30. až 60. rokoch mali nami sledované stavebné typy valbové alebo polvalbové strechy. Zaujímavú výnimku tvorí niekoľko štítovo orientovaných domov s manzardkou vo valbovej streche, postavených v prvej polovici 50. rokov. Sú dokladom skutočnosti, že po roku 1950 dominovala vo vidieckom staviteľstve módnosť nad funkčnosťou, vyváženosťou a logickosťou architektonických foriem.

Zástavba roľníckeho dvora sa v 20. storočí vyvíjala viacerými smermi. Až dodnes sa v obci čiastočne udržali spoľočné dvory. I keď výstavba v 20. storočí smerovala k ich likvidácii, opäťovne vznikali deľbou nehnuteľného majetku v jednotlivých generáciách. Týka sa to predovšetkým murovaných domov z prvých dvoch desaťročí, ktoré vždy mali vlastný dvor, ale časom došlo k jeho deľbe. Nové domy z 20. až 60. rokov sa stavali buď oddelené alebo v rámci spoľočných dvorov.

I keď v Liptovských Sliačoch vzniklo menšinové JRD už v 50. rokoch a väčšinové v roku 1970, veľa rodín v obci hospodáriло súkromne do začiatku 70. rokov a mnohí ešte dnes chovajú hospodárske zvieratá. Preto sa v obci dodnes zachovala väčšina hospodárskych stavieb a ešte v priebehu 60. rokov ojedinele dochádzalo k výstavbe nových hospodárskych budov. Murované maštale sa stavali od 30. rokov, od 40. rokov

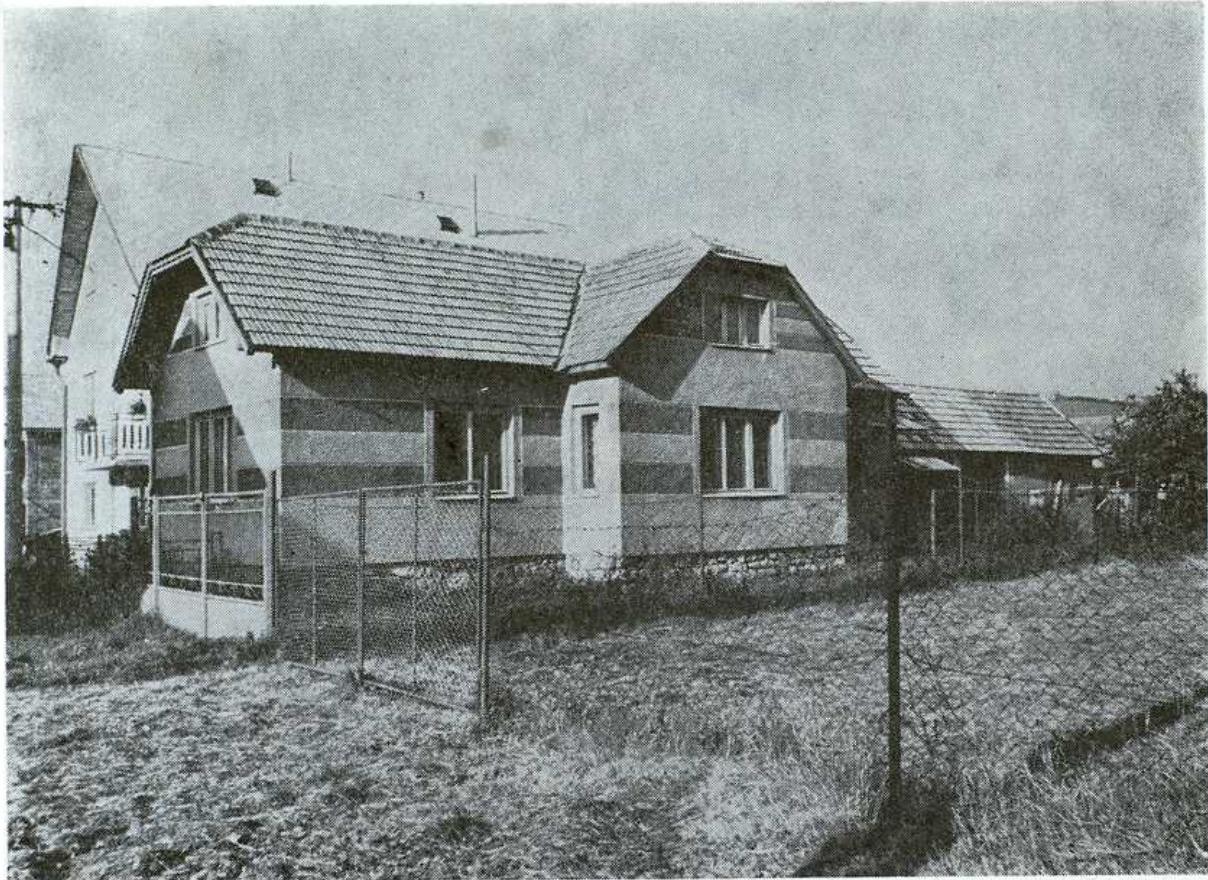
Liptovské Sliače, časť Stredný Sliač

Dom č. 529 predstavuje jeden z variantov domu s verandou, ktoré sa stavali v obci v 60. rokoch.

už výlučne z tehál alebo kvádrov. Zadná stena ciení sa tiež začína murovať, alebo sa zhotojuje z forší. Predná, pôvodne otvorená strana sa začína uzatvárať lahlou latkovou stenou. Od 30. rokov sa stavali pilierové stodoly, ale ešte v 40. rokoch sa ojedinele budovali aj zrubené. V 30. rokoch sa na stavbu pilierov a stien maštalí používal aj betón.

Až do 60. rokov tohto storočia sa udržalo tradičné usporiadanie hospodárskych stavieb v priestore roľníckeho dvora. Zmeny nastali najmä v rozmeroch budov. Stavby z 50. a 60. rokov sú spravidla menšie. Dochádza tiež k spájaniu priestorov, ktoré predtým spolu nesúviseli. (Napr. č.d. 688 — sýpka, maštaľ a dreváreň pod spoločnou strechou; č.d. 687 — maštaľ, dreváreň, plevienec pod spoločnou strechou.) Už v 20. rokoch v niektorých dvoroch dochádza k narúšaniu tradičných vzájomných priestorových vzťahov jednotlivých hospodárskych stavieb, v niektorých prípadoch

sa objavuje aj priestor s novou funkciou — voziareň. Napr. u č.d. 802 a 803 je voziareň, nachádzajúca sa pod spoločnou strechou s cieňou a chlievmi, situovaná kolmo na maštaľ a ovčín. Oddeľuje tak hospodársky dvor od zadnej časti pozemku, ktorý uzatvára drevená stodola. Ojedinelým spôsobom vyriešil situáciu stavebník hospodárskych stavieb pri dome č. 706 v roku 1923. Dvor, patriaci dvom bratom, je uzavretý dvojma symetricky umiestnenými voziariňami, ktoré majú pod spoločnou strechou maštaľ, cieňu a chliev. V období od konca 30. rokov až do 60. rokov murované alebo zrubené maštale vždy tvorili so stodolou jeden stavebný celok pod spoločnou strechou (napr. č.d. 781 z roku 1965). Vstup do maštale mohol byť z holohumnice i z ďalnej strany. Netradičné hospodárske budovy, predovšetkým garáže a letné kuchyne, sa v obci vyskytujú veľmi zriedkavo. Ich vznik spadá do 60. rokov.

Liptovské Sliače, časť Stredný Sliač

Dom č. 565 predstavuje jeden z variantov domu s verandou, ktoré sa stavali v obci v 60. rokoch.

V pôdorysnom vývoji domu, tak ako aj v iných oblastiach stavebnej kultúry Liptovských Sliačov, existuje v 20. storočí popri sebe niekoľko vývojových tendencií, ktoré podmienili veľkú rôznorodosť a variabilitu pôdorysných typov domov. Tieto vychádzajú z tradičného obydlia, alebo aspoň naň vzdialene nadvážujú. Tento vývoj neboli spôsobený iba bohatosťou stavebných tradícií, ale aj ekonomickej a sociálnej situáciou v obci, zložitosťou majetkovoprávnych vzťahov, formou a štruktúrou rodiny.¹⁶ Pôdorysný vývoj ovplyvňovala až do 60. rokov tradícia trojdielneho domu, do začiatku 50. rokov tradícia dvojdielneho domu. Tieto dve tradície existovali popri sebe v niekoľkých variantoch. Od 30. rokov bola situácia komplikovaná

vertikálnym rozvojom domu, ktorý spôsobil budovanie pivníc a neskôr letných kuchýň (*vaškuchýň*) v suteréne. V 50. a najmä v 60. rokoch rozvinuté dispozičné typy s niekoľkými novými prvky už iba pripomínali model tradičného domu; nemožno však popierať, že naň geneticky nadvážujú.

Od prelomu 19. a 20. storočia na jednej strane smeroval vývoj vplyvom zvýšených nárokov na úroveň bývania a inováciami vo vykurovacom systéme k priestorovej diferenciácii funkcií, na druhej strane k priestorovej redukcii funkcií. Až do konca druhého desaťročia 20. storočia pretrvávala u dreveníc tradičná trojdielná symetrická dispozícia komorového typu. Drevenice postavené v 20. rokoch už zväčša majú zadné

Liptovské Sliače, časť Stredný Sliač

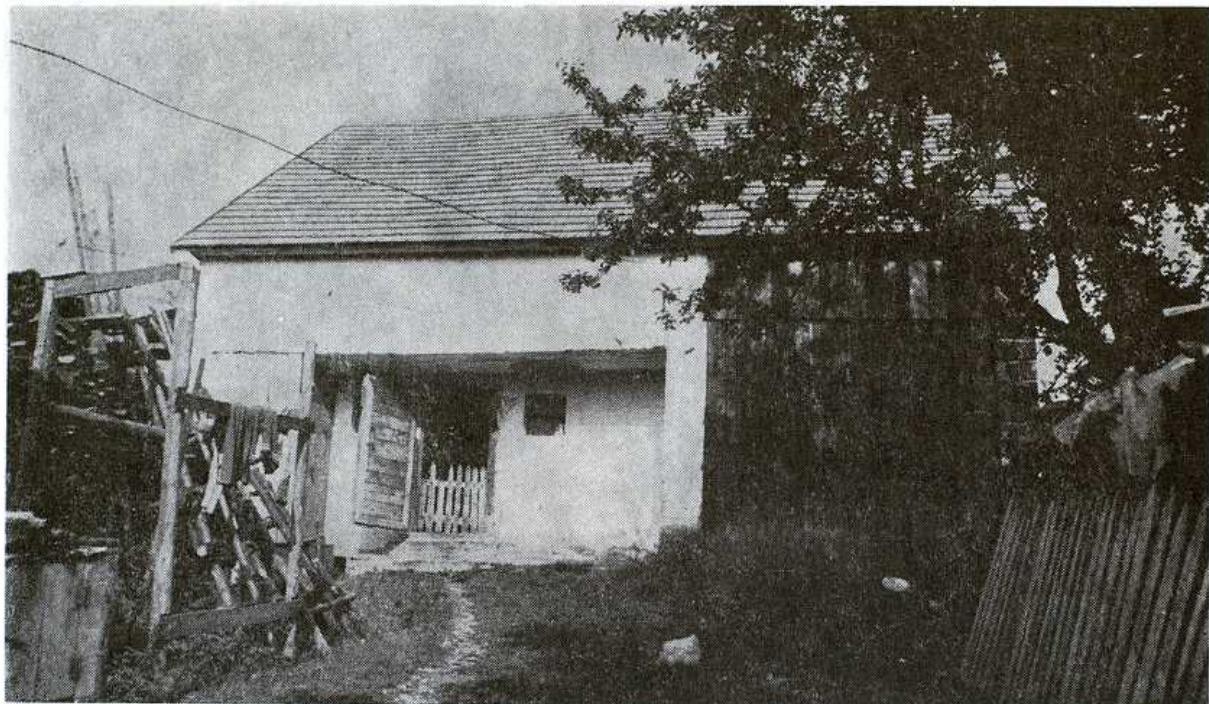
Dom č. 786 predstavuje jeden z variantov domu s verandou, ktoré sa stavali v obci v 60. rokoch.

izby. Bohatší gazdovia si pristavovali komory so samostatným vstupom za zadné izby (č. d. 1097), zriedkavo ako samostatné stavby na voľnom mieste vo dvore. U murovaných domov sa objavili zadné izby už koncom 19. storočia. Zároveň sa objavujú aj murované pivnice s klenbami a so vstupom z priečelnej strany, umiestnené pod prednými izbami. Až do 40. rokov, kedy sa začali stavať múranice aj na vlhkých pôdach mimo starého jadra, sa u všetkých budovali pod prednými izbami pivnice, od druhého desaťročia so vstupom z bočnej strany. Už v druhom desaťročí 20. stor. sa však začína uplatňovať aj u stredných roľníkov — gazdov dvojdielna dvojpriestorová dispozícia.

Druhé desaťročie 20. storočia znamená významný pokrok v spôsobe bývania

v Liptovských Sliačoch. V murovaných domoch sa objavujú obytné kuchyne. Vznik zadných izieb a kuchýň bol podmienený progresom vo vykurovacom systéme. V zadných izbách sa budujú murované kamenné sporáky omazané blatom, v kuchyniach murované sporáky a pekárske pece. Tieto zmeny spôsobili výrazné zlepšenie bytových podmienok — vzrast obytných miestností z jednej na dve až tri. Keďže murované domy s kuchyňami patrili najbohatším občanom, predné, väčšinou neobývané izby začínajú nadobúdať reprezentačný charakter. Tento jav však nemal dlhé trvanie, vo väčšine prípadov zanikol v priebehu 40. rokov v dôsledku deťby majetku v generácii detí stavebníkov týchto domov.

V druhom desaťročí tohto storočia sa

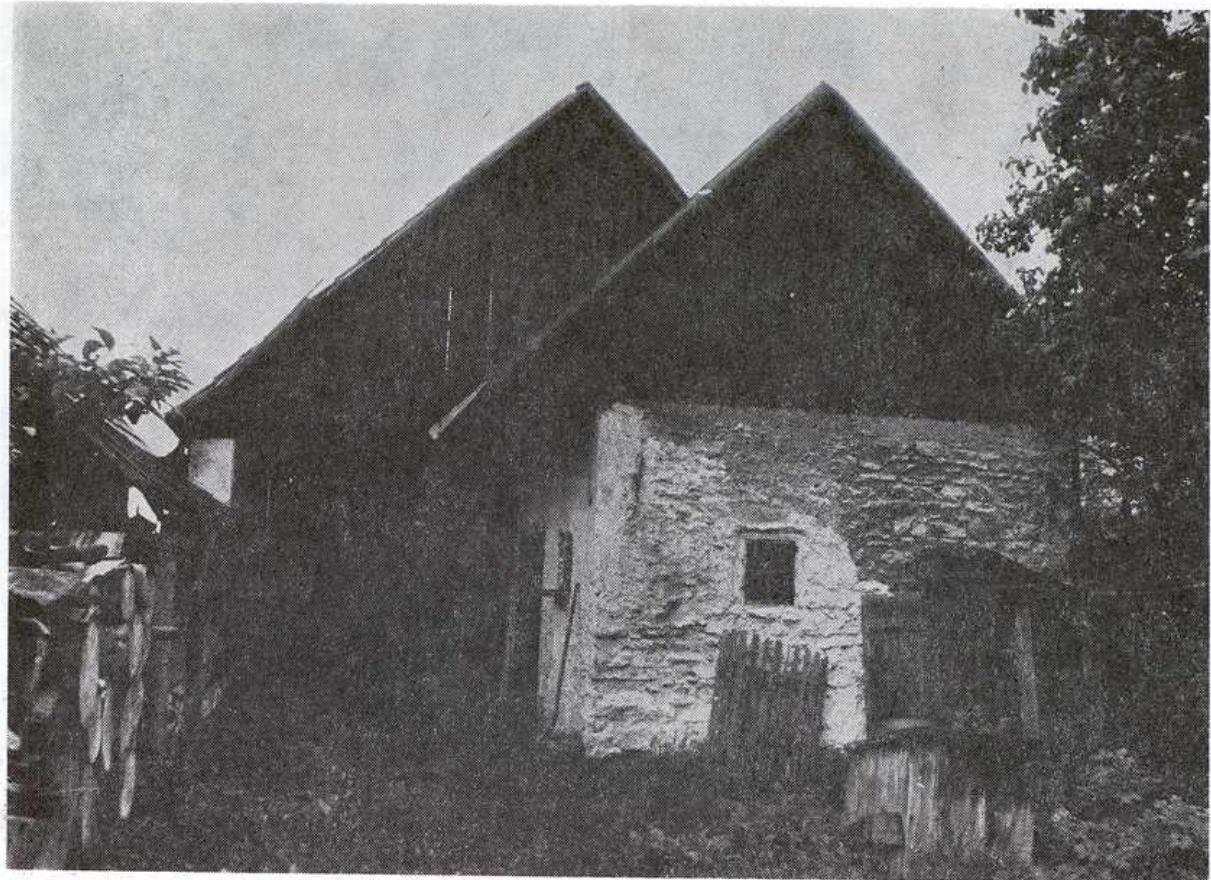
Liptovské Sliače, časť Stredný Sliač
„Humno“ za č. d. 781 zo 60. rokov. Maštaľ, stodola a plevienec pod spoločnou strechou.

objavuje murovaný dvojdielny trojpriestorový dom s izbou, kuchyňou a chodbou¹⁷ a s pivnicou pod izbou. Väčšinou ide o obydlie remeselníkov a stredných roľníkov. Tento redukovaný dispozičný typ, ktorý sa v obci staval do 50. rokov (často aj nepodpivničený), sa svojím riešením vstupu a komunikačného prepojenia jednotlivých miestností stal vzorom pre novostavby prakticky až do 60. rokov. Zároveň predstavuje prvé zásadné narušenie tradičného usporiadania priestorov obytného domu a komunikačných väzieb medzi nimi. Na tri desaťročia sa stal precedensom petrifikácie dvojdielnej dispozície a dvoch obytných miestností aj u murovaných stavieb. V prvej polovici 50. rokov ku kuchyni pribudol ešte štvrtý priestor — špajz.

V 20. a 30. rokoch bol definitívne ukončený proces rozpadu rozšírených rodín. Bolo preto potrebné riešiť rezidenčné problémy mladých manželských párov. Z toho dôvodu začiatkom 20. ro-

kov nastáva u tradičných dreveníc, podľa vzoru murovaných domov, postupná prestavba komôr na zadné izby a od 30. rokov aj pitvorov na kuchyne. Tento proces bol ukončený až v 50. rokoch, pričom sa neuskutočnil u všetkých dreveníc a v jednotlivých rodinách bol riešený rozličným spôsobom, často veľmi nedôsledne.

Murovaný dom č. 706, postavený v roku 1922 pre dvoch bratov, bol novým dispozičným riešením. Skladá sa z dvoch bytových jednotiek pod spoločnou strechou, pričom každá má vlastnú izbu, kuchyňu a vstupnú chodbu. Toto dispozičné riešenie slúžilo ako vzor pre prestavbu trojdielnych murovaných kamenných domov z konca 19. storočia a z prvých dvoch desaťročí 20. storočia a tiež niektorých dreveníc. Prestavby prebiehali v druhej polovici 30. rokov a počas 40. rokov. V tomto období boli prestavané prakticky všetky trojdielne murované domy na dve dvojdielne dvoj-

Liptovské Sliače, časť Stredný Sliač
Pilierové „humno“ a murovaná maštaľ za č. d. 717 z 30. rokov.
Všetky foto: Juraj Podoba r. 1985

alebo trojpriestorové bytové jednotky. V prípade, že nešlo o prestavbu, ale o dostavbu, má často zadná časť trojdielnu troj- alebo štvorpriestorovú dispozíciu.

Okolo polovice 30. rokov sa u drevených obytných foriem objavuje dispozičný typ, ktorý pokračuje v kontinuite pôdorysného vývoja tradičného trojdielneho domu. Jedinou odlišnosťou je vstupná úzka chodba, komunikačne viažúca jednotlivé miestnosti. Murované i drevené domy majú podpivničenú prednú izbu. Tieto stavebné typy priniesli aj pokrok vo vykurovaní — murované tehlové sporáky s rúrou (*bagrónom*), zatreté modrou farbou. Pokial dom obývala iba jedna rodina, predná izba bola často bez kúreniska. Sporáky v izbách boli zväčša v priebehu 50. a

60. rokov zlikvidované a nahradené kupovanými kovovými kachľami. Tento dispozičný typ opäť priniesol tri obytne miestnosti, a teda aj potenciálne zvýšenie kultúry bývania. V 30. rokoch si drevené domy s touto dispozíciou dávali stavať na kľúč väčšinou bohatí rolníci a murované domy navrátilci z Ameriky.

Tento dispozičný typ z 30. rokov výrazne ovplyvnil vývoj staviteľstva v Liptovských Sliačoch až do konca 60. rokov, v prípade prestavieb starších domov spred druhej svetovej vojny až do prvej polovice 70. rokov (napr. č.d. 637 — prestavba dvojdielneho domu z roku 1939). Aj keď sa v obci už v prvej polovici 50. rokov objavili štvorce, pôdorysné formy, ktoré z neho vychádzali alebo aspoň naň čiastočne nadvázo-

vali, sa v obci stavali v niekoľkých variantoch aj v priebehu 50. a 60. rokov. V 50. rokoch ich budovali väčšinou samostatne hospodáriaci roľníci. V 60. rokoch sa tieto tzv. *koncové domy* stavali najmä na úzkych pozemkoch v starom jadre, ako obydlia sociálne slabých obyvateľov.

Do konca 50. rokov sa staval trojdielný dom s úzkou chodbou aj v nezmenenej forme. V priebehu 50. rokov sa jeho pôdorys obohacuje o ďalšiu miestnosť — špajz, zriedkavejšie o ďalšiu kuchyňu (napr. dom č. 661 z roku 1957). Zaujmavý je tiež vertikálny rozvoj tohto domového typu. I keď sa v tomto období postavilo niekoľko domov bez podpivničenia,¹⁸ socialistická kolektivizácia poľnohospodárstva vyvolala všeobecnú prestavbu murovaných a betónových pivníc z 30. a 40. rokov na letné kuchyne (tzv. *vaškuchyne*). V prednej časti suterénu, prístupnej z dvora, sa vydelila *vaškuchyňa*, v zadnej priestory na uskladnenie potravín a paliva, neskôr aj kúpeľne, dielničky a pod. Domy z konca 50. rokov majú už v suteréne bytovú jednotku, zloženú z izby a kuchyne, a pivnicu.

Čiastočnú zmenu, predovšetkým v architektonickej forme domov, vyvolalo v prvej polovici 60. rokov nahradenie chodby verandou. Veranda, vystupujúca z hmoty stavby, je krytá pultovou alebo krízovou strechou s valbou alebo so štítom.

Vertikálne najrozvinutejším variantom sledovaného domového typu sú domy z druhej polovice 60. rokov. Existujú v dvojpodlažnej forme, i s polozahlbeným suterénom. Skladajú sa vlastne z dvoch bytov umiestnených nad sebou, pričom horný je tvorený dvoma izbami, kuchyňou, špajzom (príp. osobitnou miestnosťou so schodami na pôjd) a verandou a dolný ibiou, kuchyňou, chodbou, pivnicou a kúpeľňou (špajzom).

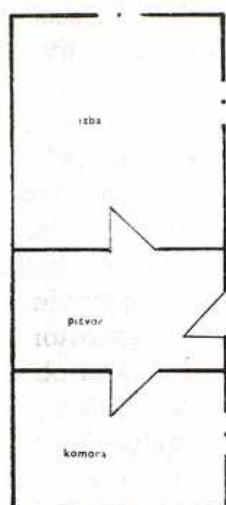
Modernizácia kúrenísk sa v domoch

50. a 60. rokov obmedzovala na kupované železné sporáky, ktoré sa umiestňovali v kuchyniach a *vaškuchyniach*. V najstarších *vaškuchyniach* sa stavali ešte tehlové sporáky. Vertikálny rozvoj domu tak priniesol v 50. rokoch ďalšiu obytnú miestnosť, kde sa vykonávali mnohé hospodársko-prevádzkové činnosti. V mnohých domoch sú však *vaškuchyne* obývané iba v letnom období.

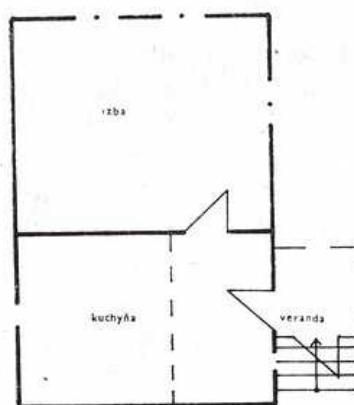
Nahradenie chodby verandou prinieslo ďalší sezónne obývaný priestor. V mnohých domoch slúžil v letnom období ako hlavná obytná miestnosť. Dvojpodlažné domy z druhej polovice 60. rokov majú až päť miestností s obytnou funkciou. Ak v nich žije iba jedna rodina, horné podlažie býva prakticky neobývané.

Ako vyplýva z uvedeného prehľadu stavebného vývoja Liptovských Sliačov, modifikované modely tradičného obydlia mali v obci dlhú životnosť a posledné dve desaťročia svojho vývoja existovali popri projektovaných stavebných typoch so štvorcovou dispozíciou. Na druhej strane boli tradičné stavebné formy už veľmi skoro narúšané novými stavebnými materiálmi, modernými technológiami výstavby, módnymi formálnymi prvkami, progresívnej modernizáciou vykurovacieho systému i netradičnými inovačnými prvkami v riešení pôdorysu obytných i hospodárskych stavieb. Pôvod týchto modernizácií treba hľadať predovšetkým v oblasti horného Liptova.¹⁹ Do Sliačov sa dostali prostredníctvom partií hornoliptovských murárov a tesárov, ktorí už od konca 19. storočia budovali v obci obytné domy i hospodárske stavby. Pre túto obec je prakticky až do našich dní charakteristická existencia starých tradičných stavebných foriem spolu s najmodernejšími dobovými stavebnými prvkami, pričom počas jej stavebného vývoja často dochádzalo k ich až udivujúcej vzájomnej symbióze. Nepriaznivý hospodársky vývoj spôsobil všeobecné

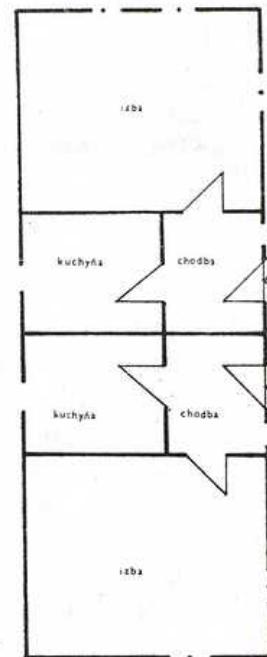
Pôdorysný vývoj základných domových typov, založených na princípe aditívneho pripájania priestorov v smere pozdĺžnej osi v Liptovských Sliačoch

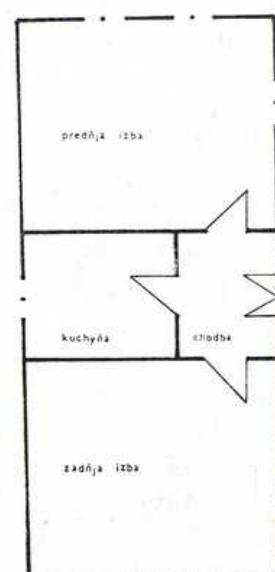
1.

2.

3.

4.

Obr. 1

Drevený dom č. 674 z roku 1905.

Obr. 2

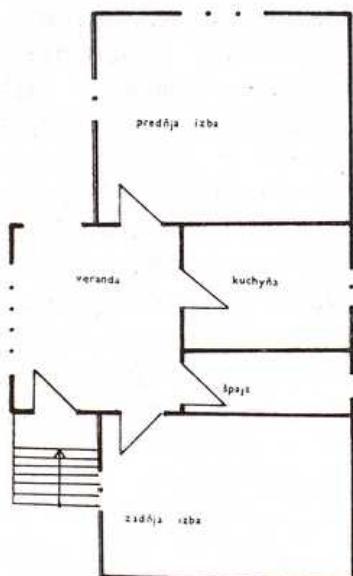
Murovaný dom č. 646 z roku 1914. Priečka
zbúraná a veranda pristavená neskôr.

Obr. 3

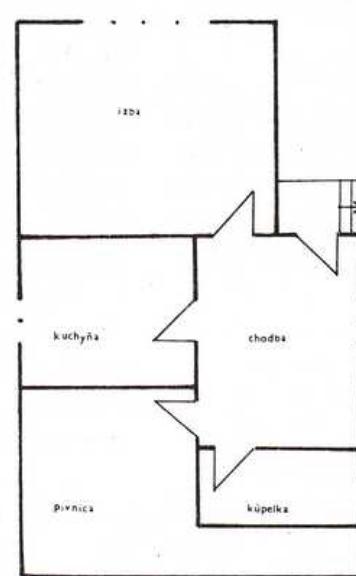
Murovaný dom č. 706 z roku 1922.

Obr. 4

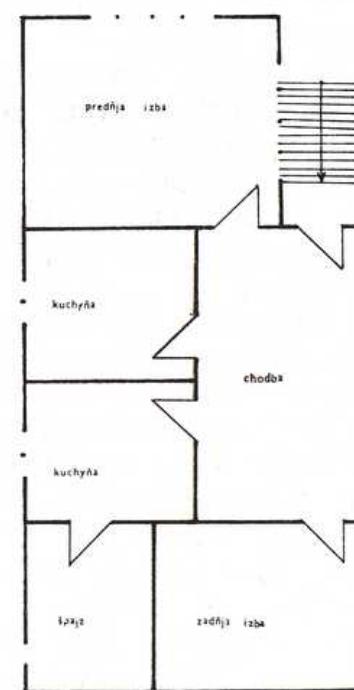
Drevený dom č. 835 z roku 1934.

5.

6. Suterén

Obr. 5

Murovaný dom č. 718 z roku 1968.
Kresby zhotoval autor.

Obr. 6

1. podlažie
Murovaný dom č. 718 z roku 1986

rozšírenie redukovanej dvojdielnej dispozície. Na druhej strane skorá modernizácia tradičnej trojdielnej dispozície spôsobila, že tento dispozičný typ sa natoľko v obci petrifikoval, že sa v rozvinutej a modernizovanej forme udržal až do konca 60. rokov 20. storočia. Príčinu tohto javu treba hľadať vo viacerých skutočnostiach. Predovšetkým táto pôdorysná forma spĺňala nároky Sliačanov na úroveň bývania. Dispozičné riešenie domov z medzivojnového obdobia plynule nadvázovalo na tradičný pôdorys domu roľníka a v súlade s ekonomickej a sociálnej situáciou obyvateľov ho menilo. Nenarušilo ani základné princípy tradičného spôsobu bývania, iba ich postupne pretváralo. Hlavným dôvodom je však skutočnosť, že tieto stavebné typy bolo možné budovať aj na úzkych stavebných pozemkoch v jadre obce a v spoločných dvoroch. Svojou lokalizáciou v rámci dvora a komunikačnými vzťahmi k hospodárskym stavbám vyhovovali aj prevádzke roľníckeho hospodárstva a chovu hospodárskych zvierat.

Nástup stavebných typov, tzv. štvorcov, ktoré sa v obci objavili už v prvej polovici 50. rokov a vo všeobecnosti znamenali veľmi priebojnú módnu stavebnú formu, ktorá úplne negovala model tradičného dedinského obydlia, nebol v Liptovských Sliačoch prijatý bez výhrad a až do konca 60. rokov boli iba jedným z realizovaných typov. Bude potrebné objasniť príčiny skutočnosti, že v niektorých lokalitách a regiónoch Slo-

venska, hned po objavení sa štvorcov začiatkom 50. rokov, sa upustilo od modifikácií foriem tradičného vidieckeho obydlia, a inde sa uplatňovali až do konca 60. rokov. Medzi budúce úlohy národopisnej vedy bude musieť patriť štúdium a vysvetlenie týchto procesov, bez ktorého nie je možné komplexne poznať kultúru a spôsob života na súčasnej slovenskej dedine.

Tento príspevok si nekládol za cieľ komplexne riešiť problematiku medzivojnových foriem vidieckeho staviteľstva alebo inšpiračných zdrojov tradičného staviteľstva pre povojnovú výstavbu na Slovensku. Snažili sme sa v ňom iba upozorniť na skutočnosť, že vývoj kultúry vidieckeho obyvateľstva neprebiehal v 20. storočí natoľko zlomovo, ako sa to často v teoretických úvahách v odbornej literatúre interpretovalo. I keď v staviteľstve, podobne ako v iných oblastiach materiálnej kultúry, sú povojnové premeny veľmi očividné a výrazné, donedávna sa aj v ňom veľmi silne uplatňoval vplyv tradičných foriem. Na druhej strane narúšanie komplexu tradičných kultúrnych hodnôt nie je spojené až s industrializáciou krajinnej a socialistickou kolektivizáciou polnohospodárstva po roku 1945, ale je staršieho dátta. Prvú polovicu 20. storočia charakterizuje proces prechodu od tradičnej ľudovej architektúry k súčasným formám individuálnej bytovej výstavby.²⁰ Aj tento príspevok poukazuje na to, že to bol silne protirečivý a zložitý proces.

POZNÁMKY

- 1 PRANDA, A.: Základné faktory procesu zmien slovenskej a českej ľudovej kultúry po druhej svetovej vojne. In: Premeny ľudových tradícií v súčasnosti I. Bratislava 1977, s. 34.
- 2 LANGER, J.: Problémy ľudovej tradície v architektúre Hruštína na Orave. Zborník SNM LXIX, 1975, Etnografia 16, s. 99—100.
- 3 Priamo alebo okrajovo sa uvedená problematika riešila v nasledujúcich štúdiách: BOTÍK, J.: Súčasné formy obydlia v dedinskom prostredí. Slov. Národop. 30, 1982, č. 3, s. 457—462; — KOVAČEVIČOVÁ, S.: Ľudové bývanie na Slovensku. (Model, systém, štruktúra.) Slov. Národop. 26, 1978, s. 636—641; KOVAČEVIČOVÁ, S.: Význam výsledkov Etnografického atlasu Slovenska pre poznanie súčasných procesov ľudovej kultúry. Slov. Národop. 30, 1982, č. 3, s. 439—445; KOVAČEVIČOVÁ, S.: Vkusové tradície a povojnová individuálna výstavba na Slovensku. In: Tradícia a vývin vidieckych sídiel. Rkp., Bratislava 1981—1985; KOVAČEVIČOVÁ, S.: Tradícia a prestavba vidieckych sídiel. Projekt, 1985, č. 1, s. 48—52; KOVAČEVIČOVÁ, S.: Historické korene kultúrneho vývinu dediny a stavebné tradície jej stvárnenia. Slov. Národop. 32, 1984, č. 3, s. 421—430; KOVAČEVIČOVÁ, S.: Súčasnosť a prestavba dediny. Projekt, 1984, č. 10, s. 3—5; — LANGER, J.: Problémy ľudovej tradície v architektúre Hruštína na Orave. Zborník SNM LXIX, 1975, Etnografia 16, s. 85—102; — PODOBA, J.: Pretrvávanie tradičných prvkov v súčasnom spôsobe bývania v obci Veľké Zalužice. Slov. Národop. 33, 1985, č. 2—3, s. 365—385; — Vplyvom tradičného pôdorysu rolnického domu na voľbu pôdorysnej skladby dnešných dedinských bytov v moravskom materiáli sa zaobrá FROLEC, V.: Vesnické obydlí ako komunikační systém. Umění a řemesla, 1977, č. 4, s. 8—12.
- 4 BOTÍK, J., c. d., s. 457.
- 5 KOVAČEVIČOVÁ, S.: Význam výsledkov Etnografického atlasu Slovenska, c. d., s. 442.
- 6 LANGER, J.: c. d., s. 95—100; ZUSKINOVÁ, I.: Vplyv murárskeho zamestnania na vznik murovaného domu v Hornom Liptove. Zborník SNM, LXXIX, 1985, Etnografia 26, s. 233—241.
- 7 SVETLÍK, J.: O budúci charakter našich dedín. Pam. a Múz. VII, 1958, č. 2, s. 53.
- 8 LANGER, J.: c. d., s. 95.
- 9 Ide o vyabstrahovaný a zovšeobecnený model tradičného dedinského obydlia. Z existujúceho množstva rôznych evolučných a sociálnych foriem treba spomenúť predovšetkým dvojdielny dispozičný typ s rôzne rozvinutým pôdorysom.
- 10 BOTÍK, J.: c. d., s. 458.
- 11 LANGER, J.: c. d., s. 199.
- 12 Bližšia charakteristika obce Liptovské Sliače je uvedená v Slovenskom národopise 33, 1985, č 2—3.
- 13 Toto časové určenie je iba približné a v konečnom dôsledku veľmi nepresné. Kamenné domy s klenbami totiž nie sú datované. Ich vek sme odhadli iba podľa informácií ich obyvateľov, v ktorej generácii pred nimi bol dom postavený.
- 14 Dvojdielny dom č. 65 v Nižnom Sliači má na povalovej hrade v izbe vročenie „Dna 7. juli 1871“. Majiteľka domu však uviedla, že počula od starého otca, že vtedy bol dom iba prerábaný. Informácia je ale neoveriteľná.
- 15 Dvojdielny dispozičný typ sa v obci ujal aj ako obydlie bohatších rolníkov zrejme preto, lebo sypárne saturovali časť funkcie komory a prednej izby.
- 16 Ešte v 30. rokoch sa v obci vyskytovali rozšírené rodiny, spoločne hospodáriace „na jednej misie“. Do 50. rokov bolo bežné, že v dvojizbovom dome bývali dve tri rodiny.
- 17 Okrem názvu „chodba“ sa v Liptovských Sliačoch používajú aj termíny „chodbička“ a „pitvor“.
- 18 Väčšina stavebníkov domov bez pivníc ich stavala kvôli vysokej hladine spodnej vody. Domby bez pivníc mali väčšinou v kuchyni jamu na zemiaky.
- 19 I. Zuskinová v citovanej práci dokladá z prelomu 19. a 20. storočia v hornoliptovských murárskych obciach Liptovský Peter, Vavrišovo a Pribylina rovnaké typy domovej dispozície. V Liptovských Sliačoch sa tieto typy budovali s posunom niekoľkých rokov.
- 20 Pri štúdiu procesov prechodu od tradičnej ľudovej architektúry k súčasným architektonickým formám sa objavuje veľmi aktuálny problém stanovenia hraníc pojmu tradičnej ľudovej architektúry, t. j. ktoré stavebné typy sa k nej ešte dajú priradíť a ktoré už nie. Práve v Liptuve, kde tieto zmeny prebiehali plynule, je určenie týchto hraníc dosť problematické.

МОДИФИКАЦИИ МОДЕЛИ ТРАДИЦИОННОГО ЖИЛИЩА СЛОВАЦКОЙ ДЕРЕВНИ В 20 В.

Резюме

В настоящее время в Словакии в застройке сельских населенных пунктов наблюдается несколько строительных типов жилых домов и хозяйственных построек. Они отличаются не только по времени возникновения, использованному строительному материалу, технике строительства и конструкции, архитектурным и планировочным решениям, или же по расположению в рамках двора или деревни, но и по различным принципам и обстоятельствам своего возникновения.

Преемственность традиционных строительных форм была нарушена в ходе первых десятилетий XX века, а в некоторых областях Словакии еще в конце XIX в., когда под влиянием новых экономических и социальных условий происходит нарушение характера традиционной строительной культуры вследствие применения новых строительных материалов, технологий и новых формальных элементов. Рост жизненного уровня вел к повышению требований населения к культуре жилища и репре-

зентации. Однако не происходит прямой негации традиционных строительных форм, а происходит их постепенное перерождение. Межвоенные формы строительства в деревенской среде в большинстве случаев исходят из модели традиционного жилища, главными характерными признаками которого являются аддитивный принцип соединения отдельных помещений в направлении продольной оси и трехчастная симметрическая компоновка. Эти типы домов, обозначенные как модификации модели традиционного жилища, генетически исходят из традиционного деревенского зодчества и обладают многими, совпадающими с ним признаками, которые в отдельных типах представлены по-разному. Таким образом, они продолжают преемственность традиционной архитектуры, однако их трудно с нею отождествить. В деревне Липтовске-Сльяче это развитие под влиянием многих обстоятельств продолжалось вплоть до конца 60-х годов XX века.

DIE MODIFIZIERUNG DES MODELLS DER TRADITIONELLEN BEHAUSUNG IM SLOWAKISCHEN DORF IM 20. JAHRHUNDERT

Zusammenfassung

Gegenwärtig finden wir in der Slowakei in der Verbauung ländlicher Gemeinden mehrere Typen von Wohnhäusern und Wirtschaftsbauten. Sie unterscheiden sich voneinander nicht nur durch die Zeit ihrer Entstehung, durch die verwendeten Baumaterialien, Bautechniken und Konstruktionen, durch ihre architektonische und dispositive Lösung, eventuell auch durch ihre Situierung innerhalb des Hofraumes oder im Rahmen der Gemeinde, sondern auch durch die unterschiedlichen Prinzipien und Umstände ihrer Erbauung.

Die Kontinuität der traditionellen Bauformen wurde schon in den ersten Jahrzehnten des 20. Jahrhunderts unterbrochen, ja in manchen Gebieten der Slowakei bereits am Ende des 19. Jahrhunderts. Unter dem Einfluß der neuen wirtschaftlichen und sozialen Verhältnisse wurde der Charakter der traditionellen Baukultur durch die Verwendung neuer Baustoffe, neuer Technologien und neuer Formelemente zerstört. Die Hebung des Lebensstandards der Landbevölkerung brachte höhere Ansprüche der Einwohner an die Wohnkultur

und an die Repräsentativität der Behausung mit sich. Dies hatte jedoch kein direktes Negieren der traditionellen Bauformen zur Folge, sondern nur eine allmähliche Umgestaltung dieser Formen. Die dörfliche Architektur in der Zwischenkriegszeit geht in den meisten Fällen vom Modell der traditionellen Behausung aus, zu deren charakteristischen Merkmalen das additive Prinzip des Verbindens der einzelnen Räume in der Richtung der Längsachse und die dreiteilige symmetrische Disposition des Wohnhauses gehören. Diese als Modifikation des Modells der tra-

ditionellen Behausung bezeichneten Haustypen gehen von der traditionellen ländlichen Baukunst aus und weisen mehrere gemeinsame Merkmale mit ihr auf, die bei den einzelnen Typen in unterschiedlichem Maß vertreten sind. Sie setzen so die kontinuierliche Entwicklung der traditionellen Architektur fort, wenn man sie auch schwerlich mit ihr identifizieren kann. In der Gemeinde Liptovské Slatiňany dauerte diese Entwicklung infolge des Einflusses mehrerer Umstände bis zum Ende der sechziger Jahre des 20. Jahrhunderts.

Slovenský národopis

časopis Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied

Ročník 35, 1987, číslo 1

Vychádza štyri razy do roka

Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka

Čl. kor. SAV BOŽENA FILOVÁ

Výkonná redaktorka

PhDr. ZORA VANOVICHOVÁ

Typografia: Eva Kovačevičová

Redakčná rada: PhDr. Ján Botík, CSc., PhDr. Soňa Burlasová, CSc., doc. PhDr. Václav Frolec, CSc., PhDr. Viera Gašparíková, CSc., doc. PhDr. Emília Horváthová, CSc., PhDr. Soňa Kovačevičová, CSc., PhDr. Igor Krištek, CSc., PhDr. Milan Leščák, CSc., doc. PhDr. Ján Michálek, CSc., PhDr. Ján Mjartan, DrSc., doc. PhDr. Štefan Mruškovič, CSc., PhDr. Viera Nosálová, CSc., prof. Antonín Robek, DrSc., PhDr. Peter Slavkovský, CSc., PhDr. Viera Urbancová, CSc.

Redakcia: 813 64 Bratislava, Klemensova 19
Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin

Registr. zn. F 7091

Jednotlivé číslo Kčs 20,—; celoročné predplatné Kčs 80,—

Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS — ÚED, Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6, 884 19 Bratislava.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1987

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Института этнографии Словацкой Академии Наук

Год издания 35, 1987 № 1

Издается четыре раза в год

«ВЕДА», издательство Словацкой Академии Наук

Редакторы Д-р Божена Филова и Д-р Зора Вановичова

Адрес редакции: 813 64 Братислава, Клеменсова 19

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift des Ethnographischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang 35, 1987, Nr. 1. Erscheint viermal im Jahre

Herausgegeben vom VEDA, Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Redakteure PhDr. Božena Filová und PhDr. Zora Vanovičová

Redaktion: 813 64 Bratislava, Klemensova 19

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Ethnographic Institute of the Slovak Academy of Sciences

Volume 35, 1987, No. 1

Published quarterly by VEDA, the Publishing House of the Slovak Academy of Sciences

Managing Editors PhDr. Božena Filová and PhDr. Zora Vanovičová

Editor: 813 64 Bratislava, Klemensova 19

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'Ethnographie de l'Académie slovaque des sciences

Année 35, 1987, No. 1

Parait quatre fois par an, Editions de VEDA, maison d'édition de l'Académie slovaque des sciences

Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et PhDr. Zora Vanovičová

Rédaction: 813 64 Bratislava, Klemensova 19

Distributed in the socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia, Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, B. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Amsterdam HOLLAND

Index
49616

